

Varför ser Bibeln ut som den gör?

Gamla testamentets kanon

Beteckningarna Gamla och Nya testamentet (GT, NT) har tillkommit i kyrkan. Ingen judisk bekännare talar om sin samling av heliga skrifter som Gamla testamentet.

Den som först myntade uttrycket är en anonym författare, som om den kanon som vi kallar Nya testamentet använde begreppet "Det nya Testamentet", η καινή διαθήκη.

I analogi med detta kom man så att kalla den samling skrifter, som utgör GTs kanon just Gamla testamentet.

Redan tidigt inom judendomen gjorde man en tredelning av skrifterna. Även Jesus följde denna tredelning när han refererade till det som står skrivet om honom. I Luk. 24:44 säger han till sina lärjungar: *Nu kan ni förstå det jag sade till er när jag var hos er, att allt måste gå i uppfyllelse som står skrivet om mig hos Moses och profeterna och i psalmerna.* Han gör ingen antydning om att den ena avdelningen böcker är viktigare än någon av de andra.

Den mest använda beteckningen torde vara *lagen, profeterna och skrifterna*. Det tog åtskilliga århundraden innan denna kanon förelåg i sitt slutliga omfång, men den förutsattes säkerligen av Jesus, när han i sina domsord över de obotfärdiga i Luk. 11 talar om det rättfärdiga blod, som är utgjutet *alltifrån Abels blod till Sakarias, han som dräptes mellan altaret och tempelhuset*. När han nämner första och sista boken anger han alltså helheten.

Abel möter oss ju i 1 Mos. och Sakarias i 2 Krön. I den hebreiska kanon är 2 Krön. den sista boken, medan vårt GT avslutas med profeten Malakis bok. Den ordning av GTs skrifter vi har i våra biblar följer den som Septuaginta har, den grekiska översättningen från tvåhundralet f. Kr.

Lagen är de fem Moseböckerna. På hebreiska kallas de *Tora* med betoning på sista stavelsen. *Tora* betyder undervisning, lära, förordning. I teologisk litteratur är beteckningen Pentateuken den vanliga. Även för samaritanerna, som bröt sig loss från judendomen, är Moseböckerna helig skrift. Inom kanon har Lagen för judarna en särskild auktoritet, som överträffar de övriga böckernas. På Esras tid fick den funktion av grundlag för den judiska församlingen med en absolut auktoritet. Den kom att inta en ställning som judendomens högsta norm.

Profeterna är kanons andra huvuddel. Hit räknas profeternas böcker men också de historiska böckerna (från Josua t.o.m. Esters bok).

Skrifterna slutligen är den poetiska delen av GT.

Man räknar med att GTs kanon fick sin slutliga avgränsning vid en synod i Jamnia år 90 e.Kr. Då uteslöt man några skrifter, som saknade gudomlig uppenbarelse.

Nya testamentets kanon

Redan tidigt i kyrkans historia blev det nödvändigt att klart definiera vilka skrifter som skulle vara Skriften, dvs. av kyrkan anses som helig skrift. Behovet ökade med att allt fler skrifter spreds och uppgavs vara autentiska skildringar av Jesu liv och verksamhet. Det spreds också litteratur som angav någon av apostlarna som författare och därför krävde auktoritet.

Vem får kallas kyrkofader?

Men som bekant är inte allt som skrivs och sprids lika sant. Det insåg inte minst den grupp av kristna författare under de första århundradena som man brukar kalla kyrkofäderna. Dit hör Ireneus, Origenes, Clemens av Rom, Polykarpos och några till. För att bli ansedd som kyrkofader skulle man ha författat skrifter, som av kyrkan kom att anses som renläriga. En kyrkofader skulle också i sin samtid av kyrkans ledare och de troende ha ansetts vara auktoritet i fråga om vad kyrkan faktiskt lär och förkunnar.

Gör man en snäv bedömning och till kyrkofäderna endast räknar dem, som med största sannolikhet stått i förbindelse med personer från apostlarnas dagar, blir gruppen av kyrkofäder och deras skrifter inte så stor. Till de senare räknar man då Clemensbrevet, sju brev av Ignatius, de brev som har Polykarpos som avsändare och ett fragment av en skrift, som man brukar kalla Quadratusfragmentet.

Kanon lika med rättesnöre

Det var uppdykande problem i de kristna församlingarna som motiverade, att man klart definierade vad som skall vara kyrkans kanon, dvs. vad som skall räknas som helig skrift.

Ordet kanon betyder rättesnöre, måttstock, och från trehundralet använder man det som beteckning på de skrifter som har auktoritet av helig skrift, dvs. de böcker som ingår i vårt NT.

Den gnostiska villfarelsen

Det fanns gott om författare, som försökte smussla in sina tankar i den kristna församlingen.

Den huvudsakliga motståndsrörelse som kyrkofäderna hade att bekämpa i sitt försvar för de heliga skrifterna brukar man kalla gnosticismen. Gnosticismen är ingen enhetlig rörelse, som enkelt kan få en definition. Den är synkretistisk, dvs. den tar upp olika element från olika religioner och försöker smälta samman dem till ett. Till gnosticismens huvudtankar hör, att den Gud som är skapare är en ond gud; man kallade honom Demiurgen.

Det uppstod många riktningar med gnostisk filosofi och teologi. Inbördes kunde de vara tämligen olika, men tre huvudlinjer är karakteristiska för åtskilliga av dem:

- En filosofisk dualism, som förkastade den synliga världen såsom fientlig till den högste guden.
- Tron på en underordnad gudom, kallad Demiurgen, som skapat världen.
- I några av de gnostiska systemen gjorde man en markerad skillnad mellan Kristus och Jesus. Man hävdade med emfas, att Kristus, Frälsaren, endast till synes, men inte verkligen, var en människa. Ur detta synsätt kommer det man kallar doketismen. Det grekiska ord som ligger bakom beteckningen kan man enklast översätta med "synas, förefalla".

Gnostiska skrifter

Gnostiska lärare och författare använde skrifter ur NT och de framställde evangelier, apostlagärningar och uppenbarelsböcker. I full opposition mot detta föregivet bibliska författarskap blev kyrkan tvingad att utveckla och förtydliga det som är kyrkans tro. Det enda sättet att möta anstormningen av gnostiskt författarskap var för kyrkan att ge exakta definitioner för det som är kyrkans tro.

I linje med detta gällde det också att klart definiera vilka skrifter som är kyrkans heliga skrifter, dem vi känner som Nya testamentet. Varje gnostisk riktning hade sin egen uppenbarelse. För kyrkan blev det en kamp på flera fronter.

Det blev också nödvändigt för kyrkan att ge en rätt och vederhäftig syn på den relation som finns mellan judendom och kristendom. Gnostikerna förkastade tanken på denna relation. De förkastade allt judiskt över huvudet.

Gnostikernas hemliga källor

Kyrkan avvisade gnostisk undervisning genom att hänvisa till att de gnostiska systemen inte kunde beläggas med kyrkans skrifter. Varken Apostlagärningarna, Paulus brev eller evangelierna gav gnostikerna stöd.

Motargumentet för gnostikerna var, att Herren undvikit att ge deras undervisning till en bredare allmänhet. Han hade i stället gett gnostiska tänkare en särskild uppenbarelse. Som stöd för denna uppfattning visade man till nyproducerade epistlar och evangelier. Gnostiska skrifter handlar ofta om tiden mellan Kristi uppståndelse och hans himmelfärd. Om den tiden står ju inte mycket i de kanoniska evangelierna. Det blev nödvändigt för kyrkan att ange vad som är helig skrift, och det är här kanonbildningen kommer in.

Kyrkans svar: kanon och trosregel

I kampen mot gnosticismen ställde man två viktiga kriterier på de heliga skrifterna:

– En skrift, som förelästs i församlingarna ända sen den kom till och som alltjämt används skall betraktas som helig skrift. Detta gäller t.ex. apostlarnas skrifter, vilka lästes och spreds redan från början.

– En skrift måste för att kallas helig läsas i alla församlingarna. Det var alltså otänkbart att man t.ex. i Filippi, Rom eller Jerusalem använde en skrift, som övriga församlingar inte kände till och alltså inte använde. En sådan skrift kunde inte räknas till kanon.

Till problemen bidrog också det faktum, att man i stor utsträckning använde sig av muntlig tradition. Detta är en vetenskap i sig, men kort kan sägas, det man fått berättat för sig om Jesus måste man återge utan att förändra något i framställningen.

Paulus ger oss en fingervisning i 1 Kor. 15:3f : *Jag förmedlade till er som ett huvudstycke vad jag själv fått mottaga: att Kristus dog för våra synder enligt skrifterna, att han blev begravd, att han uppstod på tredje dagen enligt skrifterna ...* (Giertz). Man förmedlade utan förändring eller förvanskning det man erhållit, dvs. det man fått berättat för sig.

Det blev viktigt att hindra gnostikerna från att förvränga kyrkans heliga skrifter. Därför kom kyrkan att hävda trosregeln (*regula fidei*). Man utgick från den ursprungliga kristna bekännelsen. Den var från början fixerad, inte till formen, denna kunde växla, men till innehållet. Trosregeln upptog huvuddragen av den kristna uppenbarelsen och i de skrivna

och muntliga bekännelser som växte fram återges den. En sådan kort och koncis bekännelse är: "Kristus är Herren."

Exempel på gnostisk lära

En av kyrkofäderna, Ireneus, ger oss en bild av hur en gnostiker vid namn Basilides öppet förnekade, att Jesus verkligen genomgick lidandet på korset. Basilides hävdade således att Jesus på vägen till Golgata mötte Simon från Cyrene. Det säger, som bekant, evangelierna också. Sen börjar Basilides fabulera, när han påstår att Simon samtidigt fick överta Jesu gestalt. Simon blev, som en följd, korsfäst – han såg ju ut som Jesus, och de som var närvarande trodde att det var Jesus man spikade fast på korset. Men den verkliga Jesus Kristus stod osynlig vid sidan och skrattade åt sina fiender. Strax därefter for han upp till sin himmelske Fader.

Så långt Ireneus. Genom en annan kyrkofader, Clement från Alexandria vet vi att Basilides efterföljare med stolthet framhöll att deras ledare fått särskilda uppgifter från en Glaucias, som man påstod hade varit tolk åt aposteln Petrus. En poäng här är att gnostikerna menade sig ha en särskild uppenbarelse, tillgänglig bara för ett fåtal. Kyrkan höll givetvis fast vid att det som skrevs och spreds om Jesus Kristus skulle härledas ur säker källa.

De apostoliska skrifterna – en säker grund och en måttstock

Efter hand som apostlagenerationen gick ur tiden, samlade kyrkor och församlingar de skrifter man med säkerhet kunde härleda från apostlarna. Med stor noggrannhet tog man vara på det man visste var äkta. I första hand samlade man breven av Paulus, Petrus och Johannes. Men samlingen av skrifter utökades också med evangelierna, Apostlagärningarna och Uppenbarelseboken.

Det är alltså de gnostiska skrifter som spreds som kom att tvinga fram kyrkans kanon. Man räknar med att omkring år 400 låg den kanon fastställd som vi känner som Nya testamentet.